

Data	Numer	Autor
8 maja 2017	8/2017	Patryk Wachowiec
<h2>Projekt zmian w KRS kolejną próbą ograniczenia zasad państwa prawa</h2>		

- W najbliższych tygodniach może dokonać się kolejny, po Trybunale Konstytucyjnym, zabieg zmiany modelu funkcjonowania konstytucyjnego organu państwa – Krajowej Rady Sądownictwa, za pomocą ustawy zwykłej.
- W dniu 7 kwietnia 2017 r., głosami posłów klubu PiS oraz koła Wolni i Solidarni, Sejm nie odrzucił w pierwszym czytaniu rządowego projektu ustawy zmieniającego ustrój Krajowej Rady Sądownictwa¹ i skierował go do prac w Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka, która będzie obradować 9 maja 2017 r.
- Propozycja obejmuje m.in. wybór sędziowskiej części składu KRS przez Sejm, zerwanie z modelem jednolitego organu i organizację prac Rady w ramach dwóch zgromadzeń, a także wygaszenie kadencji zasiadających w niej sędziów z mocy ustawy.
- Zawarte w uzasadnieniu projektu odwołania do regulacji zbliżonych do planowanych, które obowiązują w innych państwach Europy, nie znajdują poparcia w faktach.
- Zakładane zmiany są sprzeczne z dorobkiem Rady Europy oraz zagrażają wyrażonemu w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka prawu dostępu do niezawisłego i bezstronnego sądu.
- Projekt ten – w połączeniu z zapowiedziami dotyczącymi reformy ustroju sądów powszechnych – każe uznać za realny scenariusz radykalnego ograniczenia odrębności i niezależności władzy sądowniczej, a tym samym dalej idącą erozję konstytucyjnej zasady trójpodziału władz.
- Skutkiem uchwalenia ustawy w proponowanym brzmieniu będzie zwiększenie wpływu rządzących polityków na sędziów, a więc stan nie do pogodzenia z wartościami leżącymi u podstaw państwa prawa.

¹ Dalej jako: KRS, Rada.

Opis przypadku

Krajowa Rada Sądownictwa jest konstytucyjnym organem stojącym na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Przepisy ustawy zasadniczej przewidują dla niej rolę wyłącznego wnioskodawcy w procesie powoływania sędziów przez Prezydenta RP. Konstytucja wskazuje na mieszany skład Rady z wyraźną przewagą przedstawicieli trzeciej władzy. Spośród 25 członków, 17 z nich stanowią sędziowie – 15 pochodzących z wyboru, a także zasiadający w niej z urzędu Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego oraz Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego. Pozostali członkowie KRS to przedstawiciele władzy ustawodawczej (4 posłowie i 2 senatorowie) oraz wykonawczej (osoba powołana przez Prezydenta RP i Minister Sprawiedliwości). Ustawa zasadnicza określa również 4-letnią kadencję członków Rady pochodzących z wyboru oraz przekazuje do unormowania w drodze ustawy zwykłej kwestie dotyczące ustroju, zakresu działania i trybu pracy KRS oraz sposobu wyboru jej członków. Te ostatnie postanowienia realizuje obowiązująca ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o Krajowej Radzie Sądownictwa².

Historycznie, Rada została utworzona w 1989 r. w toku zmiany ustroju i zerwania z ówczesną koncepcją jednolitej władzy państwowej. Jej powstanie stanowiło realizację porozumień „Okrągłego Stołu”. Stworzenie niezależnego wymiaru sprawiedliwości wymagało jego odpolitycznienia i przekazania kwestii ochrony niezależności sądów i niezawisłości sędziów organowi, który będzie wolny od nacisków dwóch pozostałych władz. Te same założenia przyświecały autorom konstytucji z 1997 r. Co prawda, sama KRS nie jest sądem, jednak ustrojowo należy ją umiejscowić w ramach władzy sądowniczej, gdyż – systemowo – uregulowana została w Konstytucji RP w rozdziale „Sądy i trybunały”.

Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw³ wniesiony został do Sejmu w dniu 14 marca 2017 r. Zakłada on m.in.:

- **wybór 15 sędziów do KRS przez Sejm spośród kandydatów przedstawionych przez Marszałka Sejmu, a zgłoszonych mu przez Prezydium Sejmu lub co najmniej 50 posłów;**
- **utworzenie Pierwszego i Drugiego Zgromadzenia Rady i wynikającą z tego zmianę sposobu podejmowania decyzji przez KRS;**
- **nadanie Prezydentowi RP kompetencji wyboru osoby na stanowisko sędziego spośród kandydatów przedstawionych przez Radę;**
- **wygaszenie mandatu członków KRS wybranych spośród sędziów po upływie 30 dni od dnia wejścia w życie ustawy i przeprowadzenie wyboru nowych członków według nowych zasad.**

Mimo zastosowania właściwej dla projektu autorstwa Ministerstwa Sprawiedliwości rządowej ścieżki legislacyjnej, w dokumentacji zamieszczonej na stronie Rządowego Centrum Legislacji próżno szukać wyników konsultacji społecznych oraz opinii innych podmiotów⁴.

Zastrzeżenia do propozycji zmian w KRS przedstawiły m.in.: Biuro Legislacyjne Kancelarii Sejmu⁵, Rzecznik Praw Obywatelskich⁶, Sąd Najwyższy⁷, Naczelny Sąd Administracyjny⁸, Krajowa Rada Są-

² Tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 976 z późn. zm.

³ Druk nr 1423/VIII kadencja; dalej jako: projekt, projekt ustawy.

⁴ *Projekt ustawy o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw (UD73)*, <http://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12284955> (dost. 08.05.2017 r.)

⁵ Biuro Legislacyjne Kancelarii Sejmu, *Wstępna opinia legislacyjna do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw (przedstawiciel wnioskodawców: Minister Sprawiedliwości)*, <http://krs.gov.pl/admin/files/rp2013/ust%20o%20krs%20opinia%20obl.pdf> (dost. 08.05.2017 r.)

downictwa⁹, Naczelna Rada Adwokacka¹⁰, Komisarz Praw Człowieka Rady Europy¹¹, Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE¹², Rada Konsultacyjna Sędziów Europejskich (CCJE)¹³, Europejska Sieć Rad Sądownictwa (ENCJ)¹⁴, Rada Adwokatur i Stowarzyszeń Prawniczych (CCBE)¹⁵ czy Fundacja im. Stefana Batorego¹⁶. Jednocześnie krytyczne opinie prawne do projektu ustawy wydało wielu konstytucjonalistów¹⁷.

W tym samym okresie, Prokurator Generalny Zbigniew Ziobro (piastujący jednocześnie funkcję Ministra Sprawiedliwości) złożył do Trybunału Konstytucyjnego wnioski o zbadanie zgodności z konstytucją przepisów obecnej ustawy o KRS¹⁸. Jego wątpliwości budzi sposób wyboru sędziów i określenia ich kadencji. Sprawę zarejestrowano w TK pod sygnaturą K 5/17¹⁹.

⁶ Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Marszałka Sejmu w sprawie zmian w ustawie o KRS <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/projekt-ustawy-o-krs-nie-powinien-zosta%C4%87-przyj%C4%99ty-s%C5%82u-szenie-ostrzega-przed-nim-sejmowe-biuro> (dost. 08.05.2017 r.)

⁷ Biuro Studiów i Analiz Sądu Najwyższego, *Opinia o projekcie ustawy o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw (wersja z dnia 23 stycznia 2017 r.)*, BSA III-021-19/17, [http://www.sn.pl/aktualnosci/SiteAssets/Lists/Wydarzenia/NewForm/021-19-17 Opinia SN o projekcie ustawy o zm. ustawy o KRS.pdf](http://www.sn.pl/aktualnosci/SiteAssets/Lists/Wydarzenia/NewForm/021-19-17%20Opinia%20SN%20o%20projekcie%20ustawy%20o%20zm.%20ustawy%20o%20KRS.pdf) (dost. 08.05.2017 r.)

⁸ *Opinia NSA w sprawie projektu ustawy o zmianie ustawy o KRS*, <http://www.nsa.gov.pl/komunikaty/opinia-nsa-w-sprawie-projektu-ustawy-o-zmianie-ustawy-o-krs,news,4,417.php> (dost. 08.05.2017 r.)

⁹ *Opinia Krajowej Rady Sądownictwa z dnia 4 kwietnia 2017 r. w przedmiocie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 1435)*, WO 020-29/17 <http://krs.gov.pl/pl/aktualnosci/d,2017,4/4726,opinia-krajowej-rady-sadownictwa-z-dnia-4-kwietnia-2017-r-wo-020-2917-druk-sejmowy-nr-1435> (dost. 08.05.2017 r.)

¹⁰ M. Gutowski, *Opinia Naczelnej Rady Adwokackiej do projektu z dnia 3 marca 2017 r. ustawy o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw*, NRA-12-SM-1.64.2017, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?documentId=648E7F0FB9162601C12580FE004A02B9> (dost. 08.05.2017 r.)

¹¹ List Nilsa Mużnieksa, Komisarza Praw Człowieka Rady Europy do Marka Kuchcińskiego, Marszałka Sejmu RP w sprawie projektu zmian ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa, <http://krs.gov.pl/pl/aktualnosci/d,2017,4/4716,list-nilsa-muznieksa-komisarza-praw-czlowieka-rady-europy-do-marka-kuchcinskiego-marszalka-sejmu-rp-w-sprawie-projektu-zmian-ustawy-o-krajowej-radzie-sadownictwa> (dost. 08.05.2017 r.)

¹² OBWE o projekcie zmian ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa, <http://krs.gov.pl/pl/aktualnosci/d,2017,3/4707,obwe-o-projekcie-zmian-ustawy-o-krajowej-radzie-sadownictwa> (dost. 08.05.2017 r.)

¹³ *Opinia Rady Konsultacyjnej Sędziów Europejskich na temat projektu zmian ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa*, <http://krs.gov.pl/pl/aktualnosci/d,2017,4/4730,opinia-rady-konsultacyjnej-sedziow-europejskich-na-temat-projektu-zmian-ustawy-o-krajowej-radzie-sadownictwa-wersja-w-jezyku-angielskimipolskim> (dost. 08.05.2017 r.)

¹⁴ *Opinia Rady Wykonawczej Europejskiej Sieci Rad Sądownictwa (ENCJ) na temat projektów ustaw przedstawionych przez rząd polski*, <http://www.krs.pl/pl/aktualnosci/d,2017,1/4588,opinia-rady-wykonawczej-europejskiej-sieci-rad-sadownictwa-encj-na-temat-projektow-ustaw-przedstawionych-przez-rzad-polski> (dost. 08.05.2017 r.)

¹⁵ List Ruthvena Gemmella Prezydenta Rady Adwokatur i Stowarzyszeń Prawniczych Europy (CCBE) do Marka Kuchcińskiego, Marszałka Sejmu RP w sprawie nowelizacji ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa, <http://krs.gov.pl/pl/aktualnosci/d,2017,4/4718,list-ruthvena-gemmella-prezydenta-rady-adwokatur-i-stowarzyszen-prawniczych-europy-ccbe-do-marka-kuchcinskiego-marszalka-sejmu-rp-w-sprawie-nowelizacji-ustawy-o-krajowej-radzie-sadownictwa> (dost. 08.05.2017 r.)

¹⁶ *Stanowisko Zespołu Ekspertów Prawnych przy Fundacji im. Stefana Batorego w sprawie zmian w ustawie o Krajowej Radzie Sądownictwa (druk sejmowy nr 1423)*, [http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Stanowisko w sprawie zmian w ust o KRS.pdf](http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Odpowiedzialne%20Panstwo/Stanowisko%20w%20sprawie%20zmian%20w%20ust%20o%20KRS.pdf) (dost. 08.05.2017 r.)

¹⁷ Wykaz opinii wykonanych na zlecenie Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu dostępny jest na: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/opinieBAS.xsp?nr=1423> (dost. 08.05.2017 r.)

¹⁸ *Wniosek Prokuratora Generalnego do Trybunału Konstytucyjnego*, <http://pk.gov.pl/aktualnosci-prokuratury-krajowej/wniosek-prokuratora-generalnego-do-trybunalu-konstytucyjnego.html> (dost. 08.05.2017 r.)

¹⁹ Pełna treść wniosku dostępna na stronie TK: <http://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=2&sprawa=19036> (dost. 08.05.2017 r.)

Zgodnie z zapowiedziami, szczegółowe rozpatrywanie projektu w Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka ma mieć miejsce we wtorek, 9 maja o 8:30.

Jednocześnie, łącznie z brakiem odrzucenia rządowego projektu ustawy o KRS, posłowie klubu PiS oraz – częściowo – Kukiz'15 i koła WiS odrzucili konkurencyjny projekt ustawy autorstwa Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia”, a wniesiony przez posłów PO, Nowoczesnej i PSL²⁰. Miał on, w kontrze do przedłożenia Ministerstwa Sprawiedliwości, realizować te same cele, jednak przy zastosowaniu instrumentów, które nie prowadziłyby do przejęcia kontroli na KRS przez aktualnie rządzącą większość.

Ocena eksperta FOR

Omawiany projekt ustawy stanowi kolejną próbę podporządkowania władzy sądowniczej aktualnej większości rządzącej. Dokonywana jest metodą znaną z ostatnich kilkunastu miesięcy z następujących po sobie nowelizacji ustawy o Trybunale Konstytucyjnym. Polega ona na nieuprawnionym doprecyzowaniu pojęć konstytucyjnych w drodze aktu niższego rzędu. Taki sposób obejścia przepisów konstytucji uzasadniany jest przez partię rządzącą koniecznością „demokratyzacji” sądownictwa lub powołaniem się na „wolę suwerena” wyrażoną w ostatnich wyborach parlamentarnych. Tego rodzaju argumentacja, choć brzmiąca górnolotnie, zaprzecza idei państwa prawa i poszanowania wartości konstytucyjnych.

Oceni zostaną poddane kluczowe z punktu widzenia praworządności przepisy projektu ustawy. Dotyczą one sposobu dokonywania wyboru członków Rady, nowej struktury organizacyjnej, przyznania Prezydentowi RP kompetencji do wyboru sędziów oraz skrócenia kadencji sędziów aktualnie zasiadających w KRS.

1. Wybór 15 sędziów do KRS przez Sejm

1.1. Uwagi ogólne

Kluczowa propozycja zawarta w nowelizacji przewiduje, że 15 sędziów do KRS wybierał będzie Sejm. Kandydatury na te stanowiska zgłaszać ma Prezydium Sejmu lub grupa co najmniej 50 posłów, jednak ostateczne przedstawienie ich Sejmowi zależeć będzie od Marszałka Sejmu. Stowarzyszenia zrzeszające sędziów będą mogły przedstawiać marszałkowi niewiążące rekomendacje dotyczące poszczególnych kandydatur. Członkowie Rady będą wybierani zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, a więc w taki sam sposób, w jaki uchwała się ustawy.

Wnioskodawcy, w uzasadnieniu projektu, taką zmianę argumentują „zwiększeniem stopnia demokratyzacji trybu wyboru” oraz jego „zobiektywizowaniem”²¹. Wskazują, że dotychczasowy tryb, w którym przedstawiciele poszczególnych rodzajów i szczebli sądów wybierali różne liczby członków Rady powoduje „wypaczenie sposobu wyboru i reprezentacji sędziów sądów powszechnych”²². Ich zadaniem obecna ustawa „wprowadziła niedemokratyczny, skomplikowany funkcjonalnie proces wieloetapowych wyborów pośrednich”²³. Na poparcie propozycji zwiększenia wpływu władzy ustawodawczej na kształtowanie składu KRS, rząd wskazuje *casus* Hiszpanii.

²⁰ Druk nr 1435/VIII kadencja.

²¹ Uzasadnienie, s. 2.

²² *Ibidem*, s. 1.

²³ *Ibidem*.

1.2. Skład KRS a przepisy Konstytucji RP

Obecny model wyboru tej części Rady powiązany jest ze strukturą samorządu sędziowskiego, pozostawiając wybór członków przedstawicielom władzy sądowniczej. Proponowany sposób ukształtowania trybu wyboru „sędziowskiej” części Rady jest nie do pogodzenia z postanowieniami Konstytucji RP. W art. 187 ust. 1 pkt 2 ustawy zasadniczej wskazano, że w skład KRS wchodzi „15 członków wybranych spośród sędziów”. Naturalną konsekwencją nadania Radzie kompetencji do stania na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów oraz wskazanie w konstytucji, że wyraźną przewagę w KRS (68 proc.) mają przedstawiciele trzeciej władzy jest uznanie, że sędziów do Rady wybierają ich środowiska. Argumentację tę wspiera wywiedziona przez TK zasada „separacji” władzy sądowniczej od pozostałych władz, wyrażająca się w szczególnej trosce o ochronę praw jednostki²⁴. Główne zadanie KRS – udział w obsadzie stanowisk sędziowskich – sam przez się wymaga, aby ustawodawca powstrzymał się od nadmiernej ingerencji w jej skład. Co więcej, przedstawiciele władzy ustawodawczej, jak i wykonawczej mają już wprost zagwarantowane miejsca w Radzie. Należy przez to rozumieć, że konstytucja wprowadza swoiste domniemanie – sędziowie wybierają do KRS tyłu swoich przedstawicieli, ilu wprost nie zarezerwowano dla innych władz. Również inne przepisy ustawy zasadniczej nie pozwalają przyjąć, że kompetencję wyboru członków Rady można kształtować w dowolny sposób. W przypadku sędziów Trybunału Konstytucyjnego konstytucja wskazuje wprost, że ich wyboru dokonuje Sejm. Nie czyni tego w odniesieniu do KRS.

Tym samym, propozycja rządu rażąco ogranicza zasadę trójpodziału władzy przez to, że uzależnia wybór członków KRS od decyzji Sejmu, a więc aktualnie zasiadającej tam większości parlamentarnej. W konsekwencji narusza ona zasadę niezależności sądów i niezawisłości sędziów, gdyż Rada w tak zmienionym składzie – mimo zasiadania w niej osób legitymujących się statusem sędziego – może przedstawiać prezydentowi wnioski o powołanie sędziów według politycznych sympatii. Model, w którym wybrani przez posłów sędziowie, mający większość w KRS, uczestniczyć będą w powoływaniu innych sędziów (nie wykluczone, że według partyjnego klucza) zagraża konstytucyjnemu prawu do rozpatrzenia sprawy przez niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Radykalnie ingeruje w delikatną materię konstytucji, jaką są postanowienia dotyczące władzy sądowniczej. Pośrednio zagraża również ochronie praw jednostek.

Krytycznej oceny tej propozycji nie zmienia fakt, że projekt umożliwia stowarzyszeniom sędziowskim rekomendowanie kandydatów na członków Rady. Kompetencja ta będzie miała jednak charakter iluzoryczny, ponieważ jej realizacja zależeć ma jedynie od woli Marszałka Sejmu, który może (ale nie musi) wziąć je pod uwagę. Poza tym, kandydaty składane przez Prezydium Sejmu lub grupę co najmniej 50 posłów podlegają wstępnej selekcji przez Marszałka Sejmu, który według arbitralnych kryteriów będzie mógł wskazać te, które przedstawi do głosowania.

1.3. Standardy Rady Europy

W tym miejscu istotne wydaje się przytoczenie postanowień niektórych dokumentów stanowiących europejski standard w zakresie odpowiedniego kształtowania składów krajowych rad sądownictwa.

Artykuł 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka²⁵ gwarantuje prawo do rzetelnego procesu sądowego. W szczególności składa się na nie dostęp do „niezawisłego i bezstronnego sądu ustano-

²⁴ Zob. orzeczenie TK z dnia 21 listopada 1994 r., sygn. K 6/94.

²⁵ Europejska Konwencja Praw Człowieka po nowelizacji przez Protokół nr 11 i 14 z Protokołami nr 1 oraz Protokołami nr 4, 6, 7, 12 i 13, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf (dost. 08.05.2017 r.); dalej jako: EKPCz.

wionej ustawą”. Mając na względzie te postanowienia, Komitet Ministrów Rady Europy (RE) przyjął w 2010 r. rekomendację nr CM/Rec (2010)12 dotyczącą sędziów i ich: niezawisłości, odpowiedzialności i efektywności²⁶. Rozdział IV tego dokumentu odnosi się do rad sądownictwa ustanowionych w państwach członkowskich RE. Stwierdza się w nim, że organy te „**powinny być złożone co najmniej w połowie z sędziów, wybranych przez ich przedstawicieli spośród sędziów wszystkich szczebli i z poszanowaniem zasady pluralizmu wewnątrz wymiaru sprawiedliwości**”.

Obowiązująca w ramach porządku prawnego RE Europejska Karta Ustawowych Zadań Dotyczących Sędziów z 1998 r.²⁷ wskazuje, że „w odniesieniu do każdej decyzji dotyczącej wyboru, [...] przebiegu kariery lub złożenia sędziego z urzędu, w ustawie przewiduje się interwencję organu niezależnego od władzy wykonawczej i ustawodawczej, **w którym co najmniej połowę członków stanowią sędziowie wybierani przez innych sędziów zgodnie z metodami gwarantującymi jak najszerszą reprezentację władzy sądowniczej**” (pkt 1.3.)

W opinii nr 10(2007) CCJE – organu doradczego RE – dotyczącej Rady Sądownictwa w służbie społeczeństwa²⁸ wskazuje się, że „skład Rady Sądownictwa powinien gwarantować jej niezależność i umożliwiać jej skuteczne wykonywanie swoich czynności” (pkt 15). Ponadto, „w wypadku gdy skład jest mieszany (sędziowie oraz osoby nie będące sędziami), CCJE jest zdania, że w celu uniknięcia jakiegokolwiek manipulacji lub bezprawnych nacisków, sędziowie wybierani przez siebie równych powinni stanowić zasadniczą większość członków” (pkt 18). W przypadku takiego ukształtowania składu rady jej „**funkcjonowanie [...] nie powinno ulegać w żadnym stopniu rozgrywkom wewnątrz większości parlamentarnych ani naciskom władzy wykonawczej, i powinno być wolne od wszelkiego podporządkowania partii politycznej, w celu umożliwienia ochrony wartości i fundamentalnych zasad wymiaru sprawiedliwości**” (pkt 19).

Również inny organ doradczy RE, jakim jest Komisja Wenecka, rozważała w swoich pracach kwestię składów rad sądownictwa. W sprawozdaniu dotyczącym powołań sędziów z 2007 r.²⁹, Komisja zaleca, aby „istotna część lub większość członków rady była wybierana przez sędziów” (pkt 29). Podobnie w konkluzjach sprawozdania dotyczącego niezależności wymiaru sprawiedliwości (część I: niezawisłość sędziów) z 2010 r.³⁰ wskazano, iż „rada powinna mieć pluralistyczny skład ze znaczącą reprezentacją sędziów, jeśli nie większością; [...] **sędziowie ci powinni być wybierani lub powoływani przez swoje środowiska**” (pkt 32).

Wskazany dorobek systemu ochrony praw człowieka w Europie, mimo że niepełny, wyraźnie akcentuje konieczność takiego kształtowania składu rady sądownictwa, w którym większość stanowić będą sędziowie wybierani przez sędziów. W tym zakresie propozycja rządu idzie w przeciwnym kierunku i nie respektuje standardów międzynarodowych obowiązujących Rzeczpospolitą.

²⁶ Nieoficjalne tłumaczenie rekomendacji na język polski dostępne na: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec\(2010\)12&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec(2010)12&direct=true) (dost. 08.05.2017 r.)

²⁷ *European Charter on the statute for judges and Explanatory Memorandum*, Strasbourg, 8–10 July 1998, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1766485&direct=true> (dost. 08.05.2017 r.)

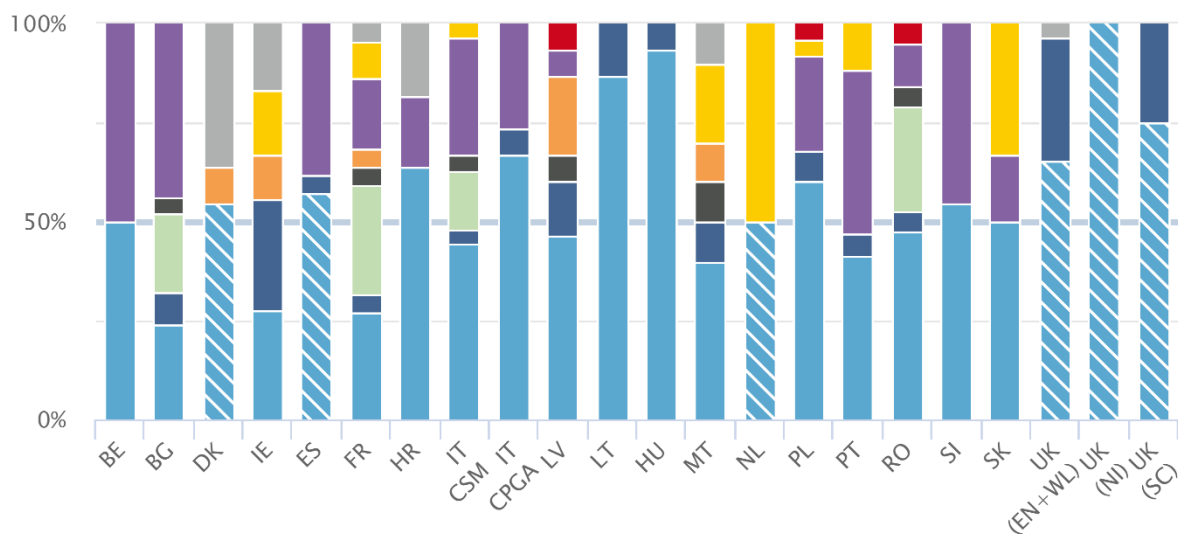
²⁸ [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CCJE\(2007\)OP10&Language=lanPolish&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CCJE(2007)OP10&Language=lanPolish&direct=true) (dost. 08.05.2017 r.)

²⁹ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Report on Judicial Appointments (2007)*, nr CDL-AD(2007)028, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2007\)028-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2007)028-e) (dost. 08.05.2017 r.)

³⁰ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Report on the Independence of the Judicial System Part I: The Independence of Judges (2010)*, nr CDL-AD(2010)004, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)004-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)004-e) (dost. 08.05.2017 r.)

Niniejszy projekt może również, potencjalnie, naruszać sam art. 6 EKPCz. Wspomniano już, że gwarantuje on prawo do „niezależnego i bezstronnego sądu”. Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPCz) w swoim orzecznictwie wielokrotnie pochylił się nad kwestią tego, czy specyficznie ukształtowany sąd danego państwa członkowskiego można uznać za „niezależny” w rozumieniu postanowień EKPCz³¹. W kontekście dalszych rozważań warto, po pierwsze, przeanalizować kompozycję rad sądownictwa w państwach członkowskich Unii Europejskiej (zob. wykres)³².

Skład krajowych rad sądownictwa w państwach członkowskich Unii Europejskiej

- Sędziowie (wybierani przez sędziów)
- Sędziowie (mianowani lub proponowani przez sędziów)
- Prezesi sądów (z urzędu)
- Prokuratorzy (wybierani przez prokuratorów)
- Prokurator generalny (z urzędu)
- Mianowani przez środowiska prawnicze
- Wybierani/mianowani przez parlament
- Mianowani przez organy władzy wykonawczej
- Mianowani przez inne podmioty
- Minister sprawiedliwości (z urzędu)

Spośród 27 państw UE, 19 z nich posiada organ będący odpowiednikiem KRS. We Włoszech funkcjonują dwie równorzędne rady, a w Wielkiej Brytanii trzy – obejmujące Anglię i Walię, Irlandię Północną oraz Szkocję. We wszystkich analizowanych państwach, poza Portugalią, minimum 50% członków rady składa się z sędziów (wybieranych, mianowanych bądź proponowanych przez swoje środowiska), prokuratorów lub prezesów sądów. **Wejście omawianego projektu w życie oznaczać będzie,**

³¹ Zob. m.in. wyroki ETPCz: z 1 października 1982 r. w sprawie *Piersack przeciwko Belgii*, skarga nr 8692/79; z 22 października 1984 r. w sprawie *Sramek przeciwko Austrii*, skarga nr 8790/79; z 10 czerwca 1996 r. w sprawie *Pullar przeciwko Wielkiej Brytanii*, skarga nr 22399/93; z 25 lipca 1997 r. w sprawie *Findlay przeciwko Wielkiej Brytanii*, skarga nr 22107/93; z 9 czerwca 1998 r. w sprawie *Inçal przeciwko Turcji*, skarga nr 22678/93; z 3 czerwca 2005 r. w sprawie *Budnicka i inni przeciwko Polsce*, skarga nr 54723/00; z 9 stycznia 2013 r. w sprawie *Oleksandr Volkov przeciwko Ukrainie*, skarga nr 21722/11.

³² Opracowano na podstawie *The 2016 EU Justice Scoreboard*, http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/justice_scoreboard_2016_en.pdf (dost. 08.05.2017 r.), s. 38.

że aż 21 z 25 członków KRS (84 proc.) wybierać będzie Sejm. Łącznie z przedstawicielami władzy wykonawczej, doszłoby do sytuacji, w której członkowie pochodzący z nadania (z natury) politycznego stanowiliby aż 92 proc. składu. **Żaden z odpowiedników Rady w państwach UE nie byłby poddany tak dużemu wpływowi władzy politycznej.**

Przykład Hiszpanii, na który powołuje się rząd w uzasadnieniu, a w debacie publicznej wielokrotnie przytaczają przedstawiciele sejmowej większości, nie może być uznany za miarodajny. Konstytucja Hiszpanii³³ określa zadania i skład Rady Głównej Władzy Sądowniczej (*Consejo General del Poder Judicial*) – odpowiednika KRS. Wskazuje, że jest ona organem zwierzchnim wobec sądów i trybunałów i składa się z Prezesa Sądu Najwyższego (SN), który jej przewodniczy, oraz z 20 członków (nazywanych *vocales*). Dwunastu z nich powołuje się spośród sędziów wszystkich kategorii, na zasadach ustalonych przez ustawę. Po 4 członków wybierają Kongres Deputowanych i Senat (władza ustawodawcza) większością 3/5 głosów. Konstytucja stwierdza, że obie izby parlamentu wybierają członków Rady Głównej spośród adwokatów lub innych prawników o uznanych kompetencjach i ponad 15-letniej praktyce w zawodzie.

W wykonaniu przepisów konstytucji przyjęto ustawę organiczną 6/1985 o ustroju sądów³⁴. Przyznaje ona władzy ustawodawczej wybór wszystkich 20 *vocales*, utrzymując konstytucyjną większość 3/5 głosów.

Kandydaci do „sędziowskiej” części Rady Głównej mają obowiązek dostarczyć listę z poparciem 25 innych czynnych zawodowo sędziów lub stowarzyszenia sędziowskiego. Taka organizacja musi działać na obszarze całego kraju i zrzeszać nie mniej niż 2 proc. sędziów³⁵. Każdy sędzia lub stowarzyszenie może poprzeć maksymalnie 12 kandydatów.

Umotywowane kandydatury składa się na ręce przewodniczącego Rady Głównej. Sędziowie, chcący zostać *vocales*, podlegają następnie wstępnej kontroli, której dokonuje autonomiczna Komisja Wyborcza (*Junta Electoral*), składająca się z najstarszego Prezesa SN oraz najstarszego i najmłodszego sędziego SN. Podejmuje ona decyzje większością głosów. Kandydatury są następnie przekazywane przez przewodniczącego Rady Głównej do obu izb parlamentu, które przy wyborze kierują się koniecznością zapewnienia reprezentacji różnych szczebli sądów i stowarzyszeń sędziowskich. Spośród 12 członków wybieranych przez władzę ustawodawczą, 3 z nich powinno być sędziami Sądu Najwyższego, a 3 kolejni powinni mieć co najmniej 25-letnie doświadczenie w zawodzie. Wybrani *vocales* powoływani są przez króla, który odbiera od nich przysięgę.

Rozwiązania hiszpańskie znacznie odbiegają od propozycji rządu. Po pierwsze, parlament wybiera w sposób nieskrępowany jedynie 8 z 21 członków Rady Głównej („prawnicza” część *vocales*). W przypadku pozostałych 12 członków, którzy uzyskali realne poparcie swojego środowiska, dochodzi do kilkietapowej selekcji w gronie przedstawicieli sędziów. Kandydatów obu izbom prezentuje Rada Główna, a nie ciało polityczne. Ponadto, wybór całego składu obwarowany jest wysoką większością kwalifikowaną oraz koniecznością zapewnienia reprezentatywności całego środowiska sędziowskiego w Radzie Głównej. **W przeciwieństwie do propozycji większości rządowej, standard obowiązujący w Hiszpanii, nawet w przypadku wyboru części składu przez parlament, można uznać za bardzo wysoki.**

³³ Tłumaczenie za: *Konstytucja Hiszpanii z dnia 27 grudnia 1978 r.*, tłum. T. Mołdawa (w:) *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, W. Stańkiewicz (red.), Warszawa 2011, s. 341 i n.

³⁴ *Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial*, <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-12666> (dost. 08.05.2017 r.)

³⁵ Zob. rozporządzenie 1/2011 o stowarzyszeniach zawodowych sędziów (*reglamento 1/2011 de asociaciones judiciales profesionales*), <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2011-4946> (dost. 08.05.2017 r.)

Obecnie z państw UE tylko Portugalia cechuje się przewagą członków wybieranych przez władzę ustawodawczą i wykonawczą w radzie sądownictwa. Konstytucja Portugalii³⁶ w art. 218 wskazuje, że 17-osobowej Najwyższej Radzie Sądownictwa (*Conselho Superior da Magistratura*) przewodniczy z urzędu przewodniczący Najwyższego Trybunału Sprawiedliwości, a w jej skład wchodzi ponadto: 2 członków wyznaczonych przez prezydenta, 7 członów wybranych przez parlament oraz 7 sędziów wybranych przez środowisko sędziowskie, zgodnie z zasadą proporcjonalności.

O ile w stosunku do dwóch „prezydenckich” członków nie ma wymogu zajmowania stanowiska sędziowskiego, to tradycyjnie jednym z nich jest przedstawiciel trzeciej władzy. O obsadzie stanowisk wybieranych przez parlament decydują partie polityczne³⁷. W obu przypadkach prawo nie przewiduje posiadania żadnych szczególnych kwalifikacji. Z tego względu można kwestionować niezależność tego organu i skuteczność wykonywania przez niego swoich funkcji.

Opisywana sytuacja stała się przedmiotem skargi do ETPCz. W sprawie *Ramos Nunes de Carvalho E Sá przeciwko Portugalii*³⁸ Najwyższa Rada Sądownictwa nałożyła na sędziego karę w postępowaniu dyscyplinarnym. Mimo przewidzianego prawem odwołania do Najwyższego Trybunału Sprawiedliwości (a więc organu władzy sądowniczej), ETPCz uznał, że przepisy ustanawiające skład rady, w której mniejszość mogą stanowić sędziowie, mogą poddawać w wątpliwość jej niezawisłość i bezstronność (pkt 76–89). Tym samym orzekł o naruszeniu art. 6 EKPCz. Jednocześnie w uzasadnieniu przywołał on przytoczone wyżej dokumenty RE dotyczące odpowiedniego kształtowania składów rad sądownictwa w państwach członkowskich.

Podsumowując, z punktu widzenia europejskich standardów ochrony praw człowieka, projektowana zmiana dotycząca wyboru członków KRS przez Sejm może naruszać prawo do niezawisłego i bezstronnego sądu przewidziane w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

2. Utworzenie Pierwszego i Drugiego Zgromadzenia Rady

Projekt ustawy przewiduje utworzenie dwóch nowych organów KRS – Pierwszego i Drugiego Zgromadzenie Rady. Ich skład kształtowałby się następująco:

- Pierwsze Zgromadzenie Rady (10 członków): Minister Sprawiedliwości, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, osoba powołana przez Prezydenta RP, czterech posłów i dwóch senatorów;
- Drugie Zgromadzenie Rady: 15 sędziów wybranych przez Sejm.

Organy te odpowiedzialne mają być za wykonywanie zasadniczej kompetencji KRS, tj. rozpatrywania i oceny kandydatów do pełnienia urzędu sędziego. Według projektu, wydanie pozytywnej oceny o kandydacie przez Radę wymaga oddzielnego zaaprobowania go przez każde ze zgromadzeń. W przypadku rozbieżności między organami, cała KRS może wydać pozytywną ocenę o kandydacie, gdy uzyska on co najmniej 17 głosów członków Rady, w tym Pierwszego Prezesa SN, Prezesa NSA i 15 sędziów.

³⁶ *Konstytucja Republiki Portugalskiej z dnia 2 kwietnia 1976 r.*, tłum. A. Wojtyczek-Bonnand (w:) *op.cit.*, W. Staśkiewicz (red.), s. 599 i n.

³⁷ CCJE, *Projet de questionnaire pour l’Avis du CCJE en 2007 relatif aux Conseils Supérieurs de la Magistrature : Réponse de la délégation du Portugal*, cz. III, [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CCJE/REP\(2007\)31&Sector=secDGHL&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CCJE/REP(2007)31&Sector=secDGHL&direct=true) (dost. 08.05.2017 r.)

³⁸ Wyrok ETPCz z 21 czerwca 2016 r., skarga nr 55391/13, 57728/13, 74041/13.

Artykuł 187 Konstytucji nie przewiduje podziału Rady na izby, kurie lub inne organy. Jak wspomniano, nie ma wątpliwości, że zagwarantowanie w ustawie zasadniczej wyraźnej przewagi środowiska sędziowskiego w składzie KRS ma na celu jak najpełniejszą realizację ustrojowej funkcji Rady – stania na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów. **Konstytucja rezerwuje w KRS 68 proc. miejsc dla sędziów i 32 proc. dla przedstawicieli pozostałych władz. Zakłada także równy głos każdego członka Rady. Propozycja zawarta w ustawie zrywa z tymi zasadami. Przez ukształtowanie liczebności obu Zgromadzeń w stosunku 10:15, głos sędziów z Drugiego Zgromadzenia „ważył” będzie 2/3 głosu członków Pierwszego Zgromadzenia. Wliczając w to zasiadających w Pierwszym Zgromadzeniu dwóch prezesów sądów, przedstawiciele trzeciej władzy uzyskają realnie 12 głosów ($15 \times 2/3 + 2$), a pozostali „polityczni” członkowie aż 8.** Przewaga ta jest o tyle iluzoryczna, że dla ważności decyzji w każdym Zgromadzeniu wymagana jest większość głosów. W związku z tym wystarczy tylko 5 głosów członków Pierwszego Zgromadzenia, aby zablokować możliwość oceny kandydata na urząd sędziego. W obecnej konfiguracji, wspomniane 5 miejsc obsadzonych jest przez większość parlamentarną – 2 posłów, 2 senatorów i Ministra Sprawiedliwości z PiS.

Opisanej sytuacji nie zmienia tryb podejmowania decyzji w przypadku niezgodności stanowisk obu Zgromadzeń. Wskazanie w projekcie konieczności uzyskania głosów wszystkich sędziów na posiedzeniu całej KRS, w powiązaniu z wyborem sędziowskiej części Rady przez Sejm może skutecznie doprowadzić do paraliżu prac tego organu. **Taki stan rzeczy przeczyłby ustrojowemu zadaniu KRS i byłby niezgodny z wyrażoną w preambule Konstytucji RP zasadą zapewnienia rzetelności i sprawności działania instytucji publicznych.** Tym samym rząd próbuje obejść postanowienia ustawy zasadniczej przez niedające się pogodzić z nią doprecyzowanie ustroju Rady. Zmiana przepisów konstytucji w drodze ustawy jest niemożliwa; jeśliby rządzący chcieli zrealizować swoje zamiary wobec KRS, to niezbędna jest nowelizacja ustawy zasadniczej.

3. Nadanie Prezydentowi RP kompetencji do wyboru osoby na urząd sędziego

Projekt przewiduje, że w przypadku, gdy oba Zgromadzenia pozytywnie zaopiniują więcej niż jednego kandydata na konkretne stanowisko sędziowskie lub asesorskie, Rada przedstawia Prezydentowi RP wszystkie kandydaty.

W myśl art. 179 Konstytucji RP sędziowie powoływani są przez Prezydenta RP na wniosek KRS. Formuła „wniosku” nie zawiera w sobie elementu wyboru. Gdyby ustrojodawca chciał go wprowadzić do ustawy zasadniczej, wpisałby go wprost. Taki model występuje m.in. w przypadku wyboru Prezesa Trybunału Konstytucyjnego. Zgodnie z art. 194 ust. 2 Konstytucji RP jest on powoływany spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów TK.

Taka redakcja projektu zakłada nadanie Prezydentowi RP władczej kompetencji do wyboru kandydata na wakujące stanowisko sędziowskie. Stanowi to nieuprawnioną ingerencję władzy wykonawczej w ustrojowo odseparowaną władzę sądowniczą, naruszając tym samym zasadę trójpodziału władz. Jednocześnie, osłabia pozycję KRS w procesie obsadzania stanowisk sędziowskich, gdyż pozwala prezydentowi na arbitralną ocenę przedstawianych mu kandydatów. W demokratycznym państwie prawa domniemywa się, że organy władzy mają wyłącznie te kompetencje, które wprost wynikają z ustawy zasadniczej. Propozycja rozszerzająca władztwo Prezydenta RP stanowi, podobnie jak wyżej, nieuprawnione obejście przepisów konstytucji.

W niniejszym zakresie omawiany projekt narusza również standardy ochrony praw człowieka ustanowione przez Radę Europy. Tytułem przykładu, ETPCz w skargach na naruszenie prawa do sądu bada czy

taki organ zachowuje niezależność od władzy wykonawczej³⁹. Trudno o uzyskanie niezależności od Prezydenta RP w przypadku, gdy będzie on w rzeczywistości sam wskazywał sędziów.

4. Wygaszenie kadencji wybranych członków KRS z mocy prawa

Projekt ustawy zakłada, że kadencja wszystkich obecnie wybranych członków Rady wygaśnie po upływie 30 dni od dnia wejścia w życie ustawy. Jednocześnie, w tym samym okresie nastąpi wybór nowych członków na podstawie nowych przepisów (tj. przez Sejm).

Ustawa zasadnicza w art. 187 ust. 3 stanowi, że kadencja wybranych członków KRS trwa 4 lata. Przepis ten wyraża bezwzględnie obowiązujący zakaz skracania okresu sprawowania mandatu przez członków Rady. Oczywiście, słowo „wybranych” oznacza „wybranych sędziów”, a nie osób wybranych zgodnie z wolą ustawodawcy, którym ograniczyć można długość kadencji.

Wnioskodawcy w uzasadnieniu wskazują, że tak znacząca zmiana sposobu wyboru członków KRS „może determinować konieczność skrócenia kadencji poszczególnych osób wybranych do Rady”⁴⁰ Mimo tego, projekt przewiduje, że skrócenie kadencji dotyczyć będzie wszystkich 15 sędziów – w tym dwóch, których kadencje według obecnych przepisów upłynęłyby dopiero w 2020 r. Co więcej, autorzy projektu twierdzą, że „jedynym sposobem wprowadzenia kiedykolwiek w życie nowego modelu wyborczego jest przerwanie istniejących kadencji [...]”⁴¹

Proponowana metoda zmiany składu Rady nie ma uzasadnienia w przepisach Konstytucji RP. Po pierwsze, jest sprzeczna z jednoznacznie brzmącym określeniem długości kadencji członków KRS. Ustawa zasadnicza nie przewiduje w tym zakresie żadnych wyjątków, a jedyną drogą ich wprowadzenia jest dokonanie nowelizacji konstytucji. Po drugie, tak jak w poprzednich propozycjach, wygaszenie kadencji jest kolejną próbą ograniczenia niezależności sądów i niezawisłości sędziów. W powiązaniu z wyborem sędziów do Rady przez Sejm i rozszerzeniem kompetencji Prezydenta RP, skutkiem takich rozwiązań będzie ustanowienie *de facto* nowego organu, którego skład i zadania nie odpowiadają tym zawartym w Konstytucji RP. Po trzecie, **może ona stanowić zachętę do podobnych działań wobec innych organów, których długość kadencji unormowana jest konstytucyjnie i nie ma możliwości skrócenia ich w drodze ustawy. Dotyczyć to może m.in. Prezydenta RP, Rzecznika Praw Obywatelskich czy Prezesa Najwyższej Izby Kontroli.**

5. Podsumowanie

Opisane zmiany w Krajowej Radzie Sądownictwa stanowią kolejny przejaw negatywnego oddziaływania większości rządzącej na zasady państwa prawa. Proponowanie rozwiązań, które są sprzeczne tak z krajowym, jak i międzynarodowym porządkiem prawnym i uzasadnianie ich koniecznością „demokratyzacji” sądownictwa, jest cyniczną próbą przykrycia jaskrawego naruszania niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Po ustrojowym ograniczeniu roli Trybunału Konstytucyjnego, podobne zachowanie wobec Rady świadczyć może o próbach powrotu do znanej z poprzedniego ustroju zasady jednolitości władzy państwowej z Sejmem na czele. Odseparowanie władzy sądowniczej (a więc również Rady) od pozostałych władz stanowi jedną z gwarancji państwa prawa. Czekające w kolejce projekty zwiększające wpływ aktualnie rządzących polityków na sądownictwo powszechne, mogą przesądzić o realnej zmianie ustroju Rzeczypospolitej bez konieczności nowelizacji konstytucji.

³⁹ Zob. wyrok ETPCz w sprawie *Brudnicka i inni przeciwko Polsce*, *op.cit.*

⁴⁰ Uzasadnienie, s. 5.

⁴¹ *Ibidem*, s. 7.

Można oczekiwać, że zmiany wprowadzane przez rządzących – podobnie jak w przypadku kolejnych ustaw o TK – doprowadzą do reakcji organów Unii Europejskiej i Rady Europy (m.in. Komisji Weneckiej). Trzeba mieć również świadomość możliwości zmiany oceny naszego kraju przez wyspecjalizowane agencje ratingowe czy dalszego pogorszenia wizerunku Polski i poziomu praworządności w naszym kraju z perspektywy inwestorów.

Projekt ustawy trafił do Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka i, według zapowiedzi, ma być rozpatrywany 9 maja 2017 r. Biorąc za przykład prace w tej komisji nad kolejnymi projektami ustaw o Trybunale Konstytucyjnym, można spodziewać się prób szybkiego uchwalenia ustawy przez większość rządzącą. Trzeba odnieść się z dezaprobatą do braku realnej debaty nad konkurencyjnym projektem zmiany ustawy o KRS autorstwa „Iustitii”, a w konsekwencji jego odrzucenia przez Sejm. Propozycja ta mogła stanowić przyczynek do dyskusji nad sposobem wyboru członków Rady z poszanowaniem zasad konstytucyjnym. Z tych wszystkich względów trudno oczekiwać od obecnie rządzących refleksji w sprawie poszanowania zasad praworządności.

Forum Obywatelskiego Rozwoju

FOR zostało założone w 2007 roku przez prof. Leszka Balcerowicza, aby skutecznie chronić wolność oraz promować prawdę i zdrowy rozsądek w dyskursie publicznym. Naszym celem jest zmiana świadomości Polaków oraz obowiązującego i planowanego prawa w kierunku wolnościowym.

FOR realizuje swoje cele poprzez organizację debat oraz publikację raportów i analiz podejmujących ważne tematy społeczno-gospodarcze, a w szczególności: stan finansów publicznych, sytuację na rynku pracy, wolność gospodarczą, wymiar sprawiedliwości i tworzenie prawa. Z inicjatywy FOR w centrum Warszawy i w Internecie został uruchomiony licznik długu publicznego, który zwraca uwagę na problem rosnącego zadłużenia państwa. Działania FOR to także projekty z zakresu edukacji ekonomicznej oraz udział w kampaniach na rzecz zwiększania frekwencji wyborczej.

Wspieraj nas!

Zdrowy rozsądek oraz wolnościowy punkt widzenia nie obronią się same. Potrzebują zaplanowanego, wyężonego, skutecznego wysiłku oraz Twojego wsparcia.

Jeśli jest Ci bliski porządek społeczny szanujący wolność i obawiasz się nierozsądnych decyzji polityków udających na Twój koszt Świętych Mikołajów, wesprzyj finansowo nasze działania.

Wyślij przelew na konto FOR (w PLN): 68 1090 1883 0000 0001 0689 0629

W sprawie darowizn możesz się skontaktować z:

Patrycja Satora, dyrektor ds. rozwoju FOR

tel. 500 494 173

e-mail: patrycja.satora@for.org.pl

Już dziś pomóż nam chronić wolność – obdarz nas swoim wsparciem i zaufaniem.

KONTAKT DO AUTORA

Patryk Wachowiec

Analitik prawny FOR, prezes Fundacji Centrum Analiz dla Rozwoju

e-mail: patryk.wachowiec@for.org.pl

Fundacja Forum Obywatelskiego Rozwoju – FOR

ul. Ignacego Krasickiego 9A; 02-628 Warszawa; tel. 22 628 85 11

e-mail: info@for.org.pl; www.for.org.pl

[f](https://www.facebook.com/FundacjaFOR)/FundacjaFOR [t](https://twitter.com/FundacjaFOR)@FundacjaFOR